

Казка про самотнього генія

Олена Крутова

«Мужній вітрильник у морі, ув'язнений у плящі тиші» – така поетична й водночас невимовно сумна метафора, що належить одному з героїв фільму, була спочатку назвою цього нарису. Саме так, бо в історії музики, незбагненої і сакральної цариці мистецтва, одкровення якої перекладали її обрані «Орфеї», подібного не було. Щоб абсолютна глуха людина створила геніальний музичний шедевр – досконало завершену, цілісну симфонію, вражаючу стихійною силою, сонячною піднесеністю, жигтествердними акордами віри у вічне Прекрасне. Для нас це незбагненно. Але така людина була, її ім'я – Людвіг ван Бетховен (1770–1827).

Отже, Дев'ята симфонія 1824 року (всього композитор створив дев'ять симфоній) – грандіозний фінал життєвого шляху самотнього генія. У цьому творі митець уперше в історії музики застосував новий художній засіб – увів у симфонію людські голоси. Солоїсти і хор наприкінці фінальної (4ї) частини «Presto (з хором)» виконують «Оду до радості» (*Ode an die Freude*) Фрідріха Шіллера. Тому симфонію ще називають «Хоральною». (До речі, тема її фіналу, але без слів, – це гімн Європейського Союзу). Цьому твору і присвячено фільм «Лекція 21» (Італія, Великобританія, 2008) режисера і сценариста Алессандро Барікко. Барікко – сучасний італійський письменник, літературний і музичний критик. Його твір «1900. Легенда про піаніста», що його за жанром визначено як театральний монолог, екранізував 1998 року італійський режисер Джузеппе Торнаторе (за цю роботу він у 1999-му отримав найпрестижнішу італійську кінопремію «Давид ді Донателло» як найкращий режисер), а 2007 року за романом письменника «Шовк» зняв фільм французько-канадський режисер Франсуа Жирар. Отже, «Лекція 21» – кінодебют письменника, цікавий, суперечливий і відкритий до діалогу з глядачем.

Припустимо, що й число в назві обрано не випадково. Середньовічні алхіміки вважали, що саме 21 день потрібно, щоб грубі метали перетворились у благородні. Прикметно, що в численних сучасних книжках про досягнення успіху (т. зв. популярній психології), що їх строчать новоспечені коучі-тренери, переписуючи американських авторів та одне в одного, зазначається, що для закріплення будь-якої нової звички чи навички потрібен саме 21 день. Так знання минулих віків трансформуються в сьогоденні. Варте уваги й зауваження літературознавця й семіолога Ю. Лотмана: «Людина двадцяти одного – святий мандрівник, пророк з дуже сильним каналом, що створює навколо себе магічну реальність, де найзвичайніші речі та дії набувають духовного змісту».

Саме такий «святий» відлюдник і одвічний шукач, людина неабиякого інтелекту, нестандартного мислення й водночас ексцентричного характеру, дивна неспоеднувана суміш, і все ж справжній англієць з італійським темпераментом, – у центрі картини А. Барікко. Професор одного з британських університетів Мондріан Кілрой (Джон Герг), якого не сприймає наукова спільнота, але обожають студенти. Учений довго вивчав таємниці вигнутих предметів, будучи впевненим, що вони приховують загадки всесвіту. Але якось його охопила шалена ідея: укласти каталог занадто переоцінених, на його погляд, усвітньо відомих творів мистецтва. Кілрой стверджував, що їх 141. На думку студентів, одна з лекцій, що найбільш заслуговує на увагу, – «Лекція 21», присвячена чи не найвидатнішому музичному символу європейської культури – симфонії № 9 Бетховена. «Я не жартую, це була вибухівка!», – захоплено зізнається один із них.

Цікава побудова стрічки. Режисер застосував прийом «оповідання в оповіданні». Закадрові голоси студентів,

які згадують славнозвісну лекцію, перериває своїми зауваженнями сам професор. І все це розгортається навколо історії скрипаля-жебрака Антоніо Петерса (Ноа Тейлор), до нестями захопленого музикою Бетховена, особливо Дев'ятою симфонією. І бідний музикант з очима дитини і серцем, відкритим світові, в цій історії радше не антагоніст професора, а протагоніст. Цей персонаж викликає симпатію, хочеться його підтримати, навіть захистити, дізнавшись про фінал його життя: через десять років після смерті Бетховена його знайшли замерзлим біля крижаного озера зі скрипкою в руках. Його пальці так міцно стискали інструмент, що неможливо їх було розгиснути, тому скрипач так і поховали – зі скрипкою біля серця.

Решта персонажів ще символічніша. Скрипача знаходить хлопчик, а той його запитує: «Я помер?». Далі спостерігаємо події, що розгортаються при переході душі скрипача в інший світ. Хлопчик приводить музиканта в домівку, де їх уже чекають її дивакуваті мешканці: майстер секретів льоду, спеціаліст із птахів, близнюки брати-піротехніки, освітлювач, майстер снігових справ, мадам вітрового офіцера. Усіх цих героїв об'єднує сумнів у тому, що остання симфонія Бетховена – шедевр. Прикметно, що Антоніо Петерс виступає для них у ролі своєрідного професора Кірроя, з тою різницею, що він цілковито впевнений у геніальності та художній новизні останнього, вистражданого роками твору великого композитора.

Однак, не все так просто, і в дивака Кірроя є свої козири. Дев'яту симфонію абсолютно глухий композитор написав через десять років після Восьмої. Тобто пролягла велика перерва у творчості. У моду входив Росіні з легким духом італійського півдня, танцювальна музика – люди хотіли легкості, танцю. На жаль, відходила в минуле епоха героїв – ідеали Бетховена і Шиллера. Заклики до братерства і єднання людей, що так палко звучать в оді Шиллера, вже нікого не надихали, а героїчний дух творів Бетховена сприймався, як кажуть, «вчорашнім днем». Щоб проілюструвати ці події, режисер увів інших персонажів, сучасників Бетховена: музикантів, які виконують симфонію на прем'єрі, глядачів, композиторських знайомих. Зчитується посыл автора: з усього цього строкатого і різноманітного калейдоскопу думок, припущень, спогадів глядачеві пропонується самому зробити висновок про цей твір. А також

(що, до речі, заслуговує на увагу) – не брати на віру готові прописні істини, дивитися на великі твори не з хрестоматійної точки зору, а вчитися сприймати їх із «чистого аркуша», а мигця – не як застиглий пам'ятник, а насамперед як людину зі своїми слабкостями й помилками. Глухий композитор, який жагуче відчував свою самотність, передусім через хворобу, вкрай потребував людського спілкування, тепла, єднання з ближнім. Тому й виразив це у своєму творі, об'єднавши «Оду до радості» з хоровим співом. Поема Шиллера якнайбільше відповідала його глибинній потребі – щоб його почули. Тому вперше звернувся до слова, що рятуює його в крижаній безодні самоти.

На відміну від звичної версії, що на прем'єрі овації не змовкали і лише поліції вдалося вгамувати публіку, професор Кіррой і дивакуваті сучасники Бетховена з фільму думають інакше. Нібито друзі композитора вигадали легенду про тріумф, а насправді люди покидали залу на прем'єрі, яка відбулася 7 травня 1824 року у віденському театрі «Біля Каринтійських воріт».

Таким чином, автор стрічки створює своєрідний простір діалогу з різними непересічними персонажами, до якого пропонує долучитись і глядачеві. Цьому завданню підпорядкована й камера оператора: кожен персонаж, який розмірковує і пропонує свої думки, знятий великим планом, і це створює ілюзію його перебування поруч зі слухачем-глядачем.

Тихим і світлим сумом пронизано останні кадри фільму: одна зі студенток Мондріана Кірроя знаходить колишнього професора в нічліжці серед безхатків. Там між ними відбувається розмова, в якій кожна фраза сповнена глибоко сенсу. Виявляється, що насправді професор як ніхто інший поважає великого композитора і зовсім не заперечує геніальності його творів. Але він закликає бачити в митці передусім людину, тобто не ховатися від критичного мислення за банальними шаблонами. Тому в нього своє бачення Симфонії № 9, що він і розкриває студентці Марті (Леонор Уотлінг): «У Дев'ятій симфонії є розсудливість, геніальність, свобода, але так мало краси». Тому ця музика, на його погляд, була старомодною. З глибокою чуйністю і розумінням композитора як людини він підсумовує: «Час від часу я уявляю його в крижаній пустелі старості, де він раптово знайшов світло краси». Ілюструє ці слова хвилююче ліричний, пронизаний серпанком поезії і музики фінал: молода дівчина в легкій сукні з квітами у волоссі, символ весни та юності, у безмежному просторі засніженої пустелі повільно наближається до самотнього скрипача Антоніо Петерса і начебто вдихає в його серце струмінь омріяної краси, життя, надії.

Перший і поки що єдиний кінотвір Алесандро Барікко вийшов доволі цікавим, дещо провокативним, але водночас і напрочуд душевним, наповненим художніми образами і метафорами. Філософська притча, або казка про самотнього генія, який мужньо боровся з хворобою, нагадує, що, всупереч випробуванням долі, варто завжди і «в безнадії сподіватися».¹

¹ Слова героя оповідання «У зірковій пустелі» А. Платонова.